

ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΟΠΕΡΑ
ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΕΩΣ ΤΟ 1953

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Επτανησιακές κωμωδίες μετ' ασμάτων και κωμειδύλλια:
Η συμβολή τους στο επτανησιακό μουσικό θέατρο το 19^ο αιώνα**

Χ. Σταματοπούλου – Βασιλάκου
Καθηγήτρια Τμ. Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών

Αγαπητοί Συνάδελφοι

Κυρίες και Κύριοι

Μουσική και Ιόνια νησιά¹ είναι έννοιες ταυτόσημες . Απευθυνόμενη σε ειδικούς μελετητές σε ένα συνέδριο με πολύ εξειδικευμένη θεματολογία , θα παραλείψω μία γενική ιστορική θεώρηση του θέματος , την οποία και θεωρώ αυτονόητη γνώση για τους ακροατές μας, γι' αυτό επιτρέψτε μου να μπω κατ' ευθεία στο θέμα της εισήγησής μου, χωρίς άλλη εισαγωγή.

Από την πληθώρα των μονόπρακτων έργων που γράφονται και εκδίδονται το 19^ο αιώνα , τα οποία υπολογίζονται σε περισσότερα από 700 τίτλους², είναι χαρακτηριστικό ότι το πρώτο μονόπρακτο έργο της μετεπαναστατικής περιόδου , με μουσική και τραγούδια γράφεται και δημοσιεύεται στην Κέρκυρα το 1832, με την ευκαιρία της άφιξης στο νησί του Μεγάλου Αρμοστή Λόρδου Γεώργιου Νούγγεντ.³ Φιλελεύθερος πολιτικός, στον οποίο οι Επτανήσιοι είχαν εναποθέσει όλες τις προσδοκίες για βελτίωση της ζωής τους , ο Νούγγεντ γίνεται παντού δεκτός με επίσημες εκδηλώσεις ενθουσιασμού⁴. Δύο , μετέπειτα επιφανείς Επτανήσιοι , ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος και ο Ιωάννης Μαρίνος Νικολαΐδης, μαθητές τότε, συγγράφουν έμμετρο μονόπρακτο που επιγράφεται *Πράξις δραματική*⁵. Το έργο, που παραστάθηκε

¹ Σπύρος Γ. Μοτσηνίγος, *Νεοελληνική μουσική: Συμβολή εις την ιστορίαν της*. Αθήναι, 1951, κεφ. Β' Επτάνησος, σσ. 44-263.

² Βλ. Χρυσ. Σταματοπούλου – Βασιλάκου, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19^{ου} αιώνα», *Παράβασις*, τόμ. 4, 2002, σσ. 87-219.

³ Πρόκειται για τον George Nugent – Grenville, Ιρλανδό πολιτικό (1759-1850) που υπήρξε αρμοστής των Ιονίων Νήσων την περίοδο 1832 – 1835.

⁴ Πανταζής Κοντομίχης, *Το νεοελληνικό θέατρο στη Λευκάδα: 1800-1964*, Μέλισσα, Αθήνα, 1964, σ.26. Του ιδίου, *Το νεοελληνικό θέατρο στην Λευκάδα: 1800-1990*. 2^η εκδ. συμπλ. και βελτ. Νεφέλη, Αθήνα, 2003, σ. 57.

⁵ *Πράξις δραματική εις την περίστασιν καθ' ην ευτυχώς έφθασεν εις Κέρκυραν η Αυτού εζοχότης λόρδ Νουγγέντ ΙΙΙ. Μεγ. Σταυρού ... και λόρδ Μέγας Αρμοστής της Αυτού Μεγαλειότητος εις το Ενωμένον Κράτος των Ιονίων Νήσων, Πράξις δραματική παρασταθείσα με μουσικήν το εσπέρας της 15 Δεκεμβρίου 1832 εις το μεγάλον δωμάτιον του Γυμνασίου της Αγίας Μαύρας και ποιητικά πονήματα εκφωνηθέντα επακολούθως από τους μαθητάς μέλη της Φιλογραμματικής Ακαδημίας*. Κορφοί, 1932 (βλ. E. Legrand et H. Pernot, *Bibliographie Ionienne ou Description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs des*

με μουσική ανώνυμου μουσουργού⁶ στις 15 Δεκ. 1832, στη μεγάλη αίθουσα του Γυμνασίου της Αγίας Μαύρας⁷ στη Λευκάδα, δημοσιεύτηκε στην Κέρκυρα την ίδια χρονιά υπό μορφή φυλλάδιου, το οποίο σήμερα λανθάνει. Οι πληροφορίες μας για το έργο αυτό διασώζονται από τον Σπυρ. Δε-Βιάζη.⁸ Τα πρόσωπα που εμφανίζονταν ήταν η Αθηνά, η Θέμις, η Δήμητρα, ο Δαίμων του Ιονίου Πελάγους και χορός πολιτών,⁹ στοιχεία που μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για αρχαιόθεμο έργο, που πιθανώς να αντλούσε τη θεματολογία του από την αρχαία ελληνική μυθολογία, με σκοπό την υποβολή και καλλιέργεια φιλελληνικών αισθημάτων στον επίσημο εκπρόσωπο της ξένης κατοχικής δύναμης, ενός φιλελληνισμού που εκφραζόταν μέσα από τη διαδεδομένη λατρεία των Ευρωπαίων για την αρχαιότητα¹⁰. Ας σημειωθεί ότι το σχέδιο της δραματικής αυτής πράξης είχε ληφθεί από παρόμοια ιταλική, η οποία είχε γραφτεί προς τιμή του Άγγλου Αρμοστή Frédéric Adam (1781-1853), όταν το 1824 έφθασε στην Κέρκυρα, όπως δηλώνουν οι ίδιοι οι συγγραφείς σε υποσημείωση στο φυλλάδιο αυτό, όπου εκτός του κειμένου δημοσιεύονταν και οι ωδές που απήγγειλαν οι μαθητές, μέλη της Φιλογραμματικής Ακαδημίας Λευκάδος, Σπυρ. Ι. Ζαμπέλιος, Ιωάννης Μαρίνος Νικολαΐδης, Αντώνιος Μελισσινός, Γεώργιος Σταμούλης, Δημήτριος Κόνδαρης και Πατρίκιος Ζαμπέλιος. Ως προς τη δραματουργική του αξία, αυτή ήταν περιορισμένη, όπως και τα ποιήματα που το συνόδευαν, δεν ήταν παρά πρωτόλεια γυμνάσματα¹¹.

Την επόμενη χρονιά, το 1833, ο Νούγγεντ επισκέπτεται πάλι τη Λευκάδα για να γνωρίσει από κοντά τα προβλήματα του νησιού. Η πόλη σημαιοστολίζεται και το Επαρχιακό Συμβούλιο διοργανώνει πρόγραμμα καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων το οποίο αναθέτει πάλι στην Ακαδημία Φιλογραμμάτων. Έτσι πάλι οι δύο προηγούμενοι συγγραφείς, Σπυρίδων Ζαμπέλιος και Ιωάννης Μαρίνος Νικολαΐδης θα συγγράψουν νέο έμμετρο μονόπρακτο έργο με τίτλο *Το δάφνινο στεφάνι*,¹² το οποίο εκδίδουν στην

Sept îles ou concernant ces îles. Paris, 1910, αρ. 1183. Βλ. επίσης Γ. Λαδογιάννη – Τζούφη, *Αρχές του νεοελληνικού θεάτρου: Βιβλιογραφία των εντύπων εκδόσεων 1637 – 1879*. Ιωάννινα, 1982, αρ. 25).

⁶ Νικ. Λάσκαρης, *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου*, Τόμ. Β', Μ. Βασιλείου, Αθήνα, 1939, σ. 62.

⁷ Π. Κοντομίχης, ό.π., 1^η έκδ. σ. 27, 2^η έκδ., σ. 58.

⁸ Σπυρίδων Δεβιάζης, «Δύο μελοδραματικά σκηναί εν Λευκάδι: 1832-1833», *Πινακοθήκη*, έτος Ζ', αρ. 80, 1907, σσ. 134-135.

⁹ Ό.π. Βλ. επίσης Π. Κοντομίχης, ό.π., 1^η έκδ. σ. 27, 2^η έκδ., σ. 58.

¹⁰ Ευσεβία Χασάπη – Χριστοδούλου, *Η ελληνική μυθολογία στο νεοελληνικό δράμα*. Τόμ. Α'. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 269.

¹¹ Π. Κοντομίχης, ό.π., 1^η έκδ., σ. 27, 2^η έκδ., σσ. 58-62.

¹² *Το δάφνινο στεφάνι. Πράξις δραματική συντεθείσα διά το φθάσιμο εις την Αγίαν Μαύραν της Α.Ε. του Λόρδου Μεγάλου Αρμοστού και παρασταθείσα με μουσικήν το εσπέρας της 2 Φεβρουαρίου 1833, εις το μέγαλον δωμάτιον του δευτερευόντος σχολείου της ειρηνένης νήσου*. Κορφοί, 1833 (LBI 1202, Δημ. Γκίνης και Βαλ. Μέξας, *Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863*. Τόμ. Α'. Ακαδημία Αθηνών, Εν Αθήναις, 1939, αρ. 2324 και Λαδογιάννη – Τζούφη, Γ., ό.π., αρ. 26).

Κέρκυρα την ίδια χρονιά και όπου αναγγέλλεται παράστασή του στις 2 Φεβρ. 1833 στο μεγάλο δωμάτιο του δευτερεύοντος σχολείου της Λευκάδας. Η αρχικά προγραμματισμένη αυτή παράσταση αναβλήθηκε, γιατί ο Νούγγεντ δεν μπόρεσε να την παρακολουθήσει και τελικά το έργο παίχθηκε στις 9 Φεβρ. 1833 με τίτλο ο *Δαφνοστέφανος* και μουσική επένδυση από τον Ι. Πίκολη¹³.

Πρόσωπα του έργου, νεαροί βοσκοί και βοσκοπούλες με ονόματα που παραπέμπουν πάλι στην αρχαιότητα. Άνδρες: ο Απόλλων, ο Θύρσις και ο Μυρτίλλος και γυναίκες: η Κλειώ, η Πολύμνια, η Ευτέρπη, η Φύλλις και η Ευρίλλη. Ακολουθεί χορός από βοσκοπούλα και βοσκοπούλες που πλαισιώνουν τα ανωτέρω πρόσωπα με την φυσική τους παρουσία, χωρίς όμως να λαμβάνουν το λόγο.

Η σκηνή εκτυλίσσεται στη Λευκάδα, σε μία πεδιάδα κοντά στη θάλασσα, όπου το κοινό αυτό των βουκόλων, αναμένοντας την άφιξη του Αρμοστή, πλέκει το εγκώμιό του. Εκθειάζουν την πρότερη πολιτική του σταδιοδρομία, τις αρετές του (ενάρετος, γενναίος, μεγαλόψυχος, φιλάνθρωπος, σοφός) και τη μόρφωσή του, εστιάζοντας στην κλασική παιδεία του, που του εμφύσησε την αγάπη για τη λαμπρή Ελλάδα. Εκφράζουν επίσης τη μύχια επιθυμία τους ο επίσημος ξένος να αγαπήσει τη νέα του πατρίδα, αλλά και να συμβάλλει στην ανάπτυξη του εμπορίου και της γεωργίας, στην τήρηση των νόμων και την εξασφάλιση της ειρήνης και της ευτυχίας για τους κατοίκους των Ιονίων Νήσων. Εξυμνώντας τον που πλέκουν δάφνιστο στεφάνι για να τον στεφανώσουν, ως ένδειξη σεβασμού και αγάπης εκ μέρους τους προς το πρόσωπό του, ενώ το πλοίο που τον μεταφέρει μπαίνει στο λιμάνι της Λευκάδας.

Όσον αφορά στην παράσταση, αξίζει να σημειωθεί ότι τους ρόλους των ποιμενίδων υποδύθησαν δύο μαθήτριες της Ακαδημίας Φιλογραμμάτων Λευκάδας, η Ακριβούλα Νικολάου Σταύρου και η Αικατερίνη Καμπατσίνη, οι οποίες επαινέθηκαν για το θάρρος τους να ανέβουν στη σκηνή, κατανικώντας την προκατάληψη της εποχής, που εμπόδιζε την εμφάνιση των γυναικών στο σανίδι, πόσο μάλλον όταν ήταν κόρες καλών οικογενειών, όπως οι δύο ανωτέρω αναφερόμενες¹⁴. Ως προς το μουσικό μέρος, εκτός του Ι. Πίκολη που το επιμελήθηκε, δεν γνωρίζουμε εάν για τη μουσική επένδυση χρησιμοποιήθηκε προϋπάρχουσα μουσική της εποχής ή νέα σύνθεση.

Μετά τις δύο αυτές πρώτες απόπειρες συγγραφής έργων με μουσική και τραγούδια, μέχρι πρότινος δεν είχαν εντοπιστεί στην επτανησιακή δραματουργία

¹³ Π. Κοντομίχης, ό.π., 1^η έκδ., ό.π., σσ. 29-30, 2^η έκδ., σσ. 64-65.

¹⁴ Ο.π., 1^η έκδ., ό.π., 2^η έκδ., σ. 66.

θεατρικά έργα με αυτά τα χαρακτηριστικά στοιχεία, έως την εμφάνιση, το 1875, των λεγόμενων πρώιμων κωμειδυλλίων. Για το είδος αυτό, του πρώιμου επτανησιακού κωμειδυλλίου,¹⁵ σύμφωνα με τους μελετητές της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου το 19^ο αιώνα, ίσχυαν, έως τώρα τέσσερις παραδοχές:

- α) ότι εμφανίζεται στη δεκαετία του 1870,
- β) ότι οι κωμωδίες μετ' ασμάτων που οι ιστορικοί του νεοελληνικού θεάτρου χαρακτηρίζουν ως πρώιμο κωμειδύλλιο ήταν συνήθως μονόπρακτες κωμωδίες που εμπλουτίζονταν με μουσική και τραγούδια, όχι πρωτότυπα, αλλά δανεισμένα από τη γαλλική και ιταλική όπερα, φυσικό επακόλουθο επιρροής από το ρεπερτόριο των ξένων μελοδραματικών θιάσων που περιόδευσαν στα μεγάλα αστικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας (Αθήνα, Πειραιάς, Βόλος, Πάτρα), αλλά και τα Ιόνια νησιά το 19^ο αιώνα, και
- γ) ότι περιελάμβανε έργα μόνο ηθογραφικού περιεχομένου και
- δ) ότι συνδεόταν κατ' αποκλειστικότητα με τη Ζάκυνθο, λόγω των τριών κωμωδιών μετ' ασμάτων που παίχτηκαν από ερασιτέχνες το 1875 στην κεντρική αίθουσα του αδιαμόρφωτου τότε εσωτερικά Δημοτικού Θεάτρου «Φώσκολος» του νησιού.

Η έρευνα των τελευταίων χρόνων έρχεται να ανατρέψει πλήρως την πρώτη, την τρίτη και την τέταρτη παραδοχή και εν μέρει τη δεύτερη. Στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος με αντικείμενο «Σύνταξη ελληνικής βιβλιογραφίας μονόπρακτων έργων του 19^{ου} αι.»¹⁶ που πραγματοποίησε η γράφουσα το 1995 – 1996, εντοπίστηκαν δύο κωμωδίες μετ' ασμάτων, οι οποίες τοποθετούνται χρονικά στη δεκαετία του 1860 και δημοσιεύτηκαν στην Κεφαλονιά. Πρόκειται για τα έργα *Αι δύο τελευταίοι ώροι της ΙΑ' Βουλής* που δημοσιεύτηκε στην κεφαλονίτικη εφημερίδα *Η Διαολαποθήκη*¹⁷ το 1861 και *Οι γελοίιοι υποψήφιοι* που εκδίδεται στην Κεφαλονιά το 1864. Το πρώτο, που ήδη μνημονεύεται από τον Σπύρο Ευαγγελάτο,¹⁸ αναφέρεται στη διάλυση της ΙΑ' Ιονίου Βουλής, που είχε συγκροτηθεί μετά από εκλογές βίας και νοθείας. Έργο ανώνυμου συγγραφέα, αλληγορικού περιεχομένου, το κωμικοτραγικό αυτό μονόπρακτο αποτελείται από δύο σκηνές με πρόσωπα την ΙΑ' Βουλή, τον εραστή της Ανεμογιάννη, την πιστή θεραπαινίδα της Ελπίδα και συμμετοχή χορού

¹⁵ Θόδωρος Χατζηπανταζής, *Το κωμειδύλλιο*, Τόμ. Α', Ερμής, Αθήνα, 1981 σσ. 63-68.

¹⁶ Τα αποτελέσματα του προγράμματος αυτού δημοσιεύτηκαν στην επιστημονική επετηρίδα του Τμ. Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών *Παραβάσις*, τόμ. 4, 2002, σσ. 87-219.

¹⁷ Εφ. *Η Διαολαποθήκη*, Κεφαλληνία 14 Δεκ. 1861, σσ. 249-251.

¹⁸ Σπύρος Ευαγγελάτος, *Ιστορία του θεάτρου εν Κεφαλληνία: 1600-1900*. Διατριβή επί διδακτορία. Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Εν Αθήναις, 1970, σ. 220.

που εκφράζει τον όγλο . Η ανθρωπόμορφη Βουλή εμφανίζεται ως γυναικεία βαριά άρρωστη που αργοπεθαίνει, όχι από κάποια ασθένεια, αλλά από την απληστία της να καταβροχθίζει σε μηνιαία βάση τα *σαράντα τάλλαρα* της βουλευτικής αποζημίωσης, χωρίς καμμία ουσιαστική προσφορά έργου εκ μέρους της.

Ο χορός, χωρισμένος σε δύο ημιχόρια, αφ' ενός οικτίρει τη δειλή αυτή Βουλή που πνέει τα λούστια και αφ' ετέρου ζητωκραυγάζει υπέρ της δωδέκατης Βουλής, της οποίας επίκειται η εκλογή.

Οργισμένη η ΙΑ΄ Βουλή αγανακτεί με τις φωνές του όγλου και φωνάζει την Ελπίδα να πάει κοντά της . Την ώρα εκείνη φτάνει τρέχοντας ο εραστής της , την αγκαλιάζει στο κρεβάτι της και την παρηγορεί, διαβεβαιώνοντάς την ότι την αγαπά και δεν πρόκειται να την εγκαταλείψει.

Ακούγοντας το κουδούνι της διάλυσης της Βουλής, εκείνη νομίζει πως είναι η φωνή του Χάρου που έρχεται να την οδηγήσει στον κάτω κόσμο . Σε έξαλλη κατάσταση ωρύεται , γιατί φεύγει από τη ζωή πριν την ώρα της και κατηγορεί τον εραστή της ότι την εξαπάτησε παρασύροντάς την σε έκνομες πράξεις , ενώ τον παρακαλεί να μη βουλιάξει άδικα και την επόμενη Βουλή . Με το τελευταίο ήχο του κουδουνιού για τη διάλυσή της , η Βουλή πέφτει νεκρή στην αγκαλιά του Ανεμογιάννη και της Ελπίδας.

Με το έμμετρο αυτό, μικρό σε έκταση, διαλογικό κείμενο, η ΙΑ΄ Ιόνιος Βουλή κατηγορείται για απραξία , αδικίες και απάτες , αλλά και για ανάρμοστες συμπεριφορές, όπως γλέντια και χορούς που έλαβαν χώρα μέσα στο Βουλευτήριο, ενέργειες στις οποίες παρασύρθηκε εξαιτίας του Ανεμογιάννη . Ο ανώνυμος συγγραφέας, που πιθανώς να είναι το ίδιο πρόσωπο με τον εκδότη της *Διαολαποθήκης* Νικόλαο Μπερλάη χρησιμοποιεί για τη διάπλαση των ηρώων του την αλληγορία. Σκοπός του ήταν να καυτηριάσει τα κακώς κείμενα της λειτουργίας της ΙΑ΄ Ιονίου Βουλής, διατυπώνοντας έτσι προσωπική κριτική την οποία δημοσιοποιεί στο ευρύ κοινό με τη δημοσίευσή της στην εφημερίδα του¹⁹.

Το θεατρικό αυτό πρωτόλειο , που ο ίδιος το χαρακτηρίζει ως μελόδραμα, εμπλουτίζεται σε πέντε σημεία με άριες και μουσική από την τελευταία πράξη της *Τραβιάτας*. Ας σημειωθεί ότι η όπερα αυτή ήταν ήδη γνωστή από παραστάσεις ιταλικών θιάσων που είχαν επισκεφθεί την Κεφαλονιά. Συγκεκριμένα, η όπερα αυτή παίχτηκε στα εγκαίνια του θεάτρου «Κέφαλος» τον Σεπτ . 1859²⁰ από ιταλικό

¹⁹ Χ. Σταματοπούλου – Βασιλάκου, «Άγνωστα κεφαλονίτικα θεατρικά κείμενα», *Πόρφυρας*, (Κέρκυρα), αρ. 114, Ιαν. – Μάρτ. 2005, σσ. 702-703.

²⁰ Σπύρος Μοτσενίγος, ό.π., σ. 200.

μελοδραματικό θίασο και επαναλήφθηκε το 1860.²¹ Ευφρώς λοιπόν ο συγγραφέας επιλέγει να συμπληρώσει και να επενδύσει το έργο του με άριες και μελωδίες από την ανωτέρω όπερα για δύο λόγους: ο πρώτος για να αναδείξει το αλληγορικό περιεχόμενο του έργου του, ταυτίζοντας το πρόσωπο της ΙΑ΄ Ιονίου Βουλής με αυτό της παραστρατημένης Βιολέττας στην *Τραβιάτα* και τονίζοντας την κοινή μοίρα και το άδοξο τέλος των δύο αυτών γυναικείων προσώπων και ο δεύτερος για να ικανοποιήσει τους φιλόμους Επτανήσιους και μέσω της μουσικής τής ευρύτατα γνωστής αυτής όπερας να διαδώσει ευκολότερα το δημιούργημά του.

Το δεύτερο έργο *Οι γελοίοι υποψήφιοι*²² που βρέθηκε στο αρχείο φυλλαδίων της Βιβλιοθήκης Τυπάλδων – Ιακωβάτων στο Ληξούρι, είναι μία ανώνυμη μονόπρακτη κωμωδία οκτώ σελίδων που μας μεταφέρει στις 28 Ιουνίου 1864 στην Κεφαλονιά, στις πρώτες μετά την Ένωση εκλογές στα Επτάνησα.

Πρόσωπα οι υποψήφιοι βουλ ευτές αδελφοί Μπατίστας (Βαπτιστής) και Γιάννης (Ιωάννης) Άννινος, εκπρόσωποι της αριστοκρατίας, οι Αναστάσης, Κωνσταντής και Σπύρος, υποψήφιοι των λαϊκών τάξεων, ένας παπάς, ένας προύχοντας και μερικοί άλλοι υποψήφιοι.

Η υπόθεση εκτυλίσσεται σε δύο ημέρες, την παραμονή και την επόμενη ημέρα των εκλογών, όταν βγαίνουν τα αποτελέσματα. Σε μία σάλα στολισμένη βενετσιάνικα οι υποψήφιοι αδελφοί Άννινοι, μετά τις κακές ειδήσεις της προεκλογικής τους εκστρατείας ότι τα πράγματα δεν εξελίσσονται ευχάριστα γι' αυτούς, έντρομοι προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Μόνη λύση για τη μεταστροφή του εκλογικού σώματος ο χρηματισμός των ψηφοφόρων. Όμως έχουν ήδη ξοδέψει τεράστια ποσά για την υποψηφιότητά τους. Τελευταίο τους αποκούμπι μία κάσα. Κλαίγοντας την ανοίγουν για να πάρουν ένα *φακότο τάλλαρα*,²³ ενώ μοιρολογούν για την περασμένη εποχή που το αρχοντολόι διαφέντευε τους *αφύσικους*,²⁴ τότε που μάζευαν τα *τάλλαρα*, ενώ τώρα τα ξόδιαζαν χωρίς επιστροφή. Σε μία χρυσωμένη θήκη όπου φύλαγαν την περούκα των προγόνων τους, σύμβολο της αρχοντικής γενιάς τους, γονατίζουν και παρακαλούν το άγιο λείψανο της φαμελιάς τους να τους βοηθήσει στην επίτευξη του στόχου τους, να εκλεγούν βουλευτές.

²¹ Σπύρος Ευαγγελάτος, ό.π., σ. 191.

²² Χ. Σταματοπούλου – Βασιλάκου, «Ελληνική βιβλιογραφία μονόπρακτων έργων του 19^{ου} αιώνα», ό.π., σ. 103, αρ. 42. Βλ. επίσης Θωμάς Παπαδόπουλος, *Ιονική Βιβλιογραφία 16^{ου} – 19^{ου} αιώνας*. Τόμ. Γ΄. Αθήνα, 2002, αρ. 10323.

²³ Ένα σακί τάλιρα.

²⁴ Τους ποταπούς ως προς την καταγωγή.

Στη δεύτερη σκηνή ο Μπατίστας συνειδητοποιεί πως, με την καταβράθρωση του αρχοντολογιού, θα μείνουν αυτοί ως οι μόνοι εκπρόσωποι της άρχουσας τάξης και διερωτάται πως θα μπορέσουν να συνεργαστούν με τους *ζεβράκωτους*, ενώ οικτρίζει τον εαυτόν του, που, αυτός ένας ευγενής, αναγκάζεται να επισκέπτεται τους χωρικούς στις καλύβες τους για τις ανάγκες της προεκλογικής του εκστρατείας και καταδέχεται να τους πιάνει το χέρι και να τους φιλάει στα χείλη.

Στην τρίτη σκηνή ο Γιάννης Άννινος επισκέπτεται ένα χωριό και παραδίδει στον παπά της περιοχής ένα σακκούλι *τάλλαρα* για να τα μοιράσει με δική του ευθύνη στους ψηφοφόρους. Εκείνος τον συμβουλεύει να τους καλοπιάνει και χτυπάει την καμπάνα της εκκλησίας για να μαζευτεί όλο το χωριό. Οι χωρικοί μαζεύονται για να ακούσουν την ομιλία του υποψήφιου βουλευτή, ο οποίος ξεκινώντας επιθετικά, υποχωρεί συνειδητός από τα λόγια του παπά και καταλήγει να τους εκλιπαρεί να τον ψηφίσουν. Ο προύχοντας και ο παπάς υποστηρίζουν ανοικτά την υποψηφιότητά του, όμως οι χωρικοί δεν πείθονται, παρά το γεγονός ότι ο παπάς τούς κουδουνίζει τα *τάλλαρα*. Όταν την επομένη βγουν τα αποτελέσματα, οι χωρικοί συγκεντρώνονται και τους γιουχάρουν, ενώ οι άρχοντες μοιρολογούν ομαδικά τον ξεπεσμό της τάξης τους.

Το έργο αυτό, με επίκαιρο για την εποχή του χαρακτήρα, όπως και το προηγούμενο, διακωμωδεί καταστάσεις και υπαρκτά πρόσωπα της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου. Η μικρή έκτασή του δεν επιτρέπει την ανάπτυξη χαρακτήρων. Παρ' όλα αυτά ο συγγραφέας πετυχαίνει εύστοχα να δώσει το στίγμα τους, έτσι ώστε ο σημερινός αναγνώστης να μπορεί να σχηματίσει ευκρινή εικόνα γι' αυτούς και την εποχή.²⁵

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το έργο εμπλουτίζεται με εννέα (9) έμμετρα μέρη που είναι πιθανόν να ερμηνεύονταν ως τραγούδια. Από αυτά άλλα αποδίδονται κατά μόνας, άλλα από δύο, ή τρία πρόσωπα και το τελευταίο εν χορώ. Όμως δεν μνημονεύεται πουθενά η μουσική επένδυσή τους. Το γεγονός ότι δεν έχει εντοπιστεί παράσταση του έργου, μας στερεί τη δυνατότητα να μιλήσουμε με βεβαιότητα για τη μουσική απόδοσή τους. Παρ' όλα αυτά, λόγω του περιεχομένου τους, επειδή εμφανίζονται ως επικλήσεις ή μοιρολόγια, εικάζουμε ότι μπορούσαν να επενδυθούν με ελληνική μουσική, πιθανώς δημοτική. Η προσθήκη αυτή των τραγουδιών στόχευε

²⁵ Χ. Σταματοπούλου – Βασιλάκου, «Άγνωστα κεφαλονίτικα θεατρικά κείμενα», ό.π., σσ. 703-704. Το έργο αυτό, όπως και τα προηγούμενα, δημοσιεύονται ολόκληρα μαζί με άλλα στην υπό εκπόνηση αυτοτελή μελέτη της γράφουσας με τίτλο «Θεατρική σάτιρα στην Κεφαλονιά: Άγνωστα κείμενα του 19^{ου} αιώνα».

να καταστήσει τα κείμενα ευχάριστα προς ανάγνωση , αλλά και εύκολα προς απομνημόνευση, ώστε η σάτιρα να γίνει κτήμα του ευρύτερου κοινού.

Τα δύο αυτά έργα επιφέρουν ανατροπή των μέχρι σήμερα παραδοχών σε σχέση με το πρώιμο επτανησιακό κωμειδύλλιο , το οποίο τοποθετείται πλέον νωρίτερα κατά μία δεκαετία, και μετακινείται από τη Ζάκυνθο στην Κεφαλονιά, ενώ ως προς το περιεχόμενο δεν περιορίζεται μόνο σε έργα ηθογραφικού χαρακτήρα, αλλά και σε έργα πολιτικής σάτιρας, όπως τα δύο έργα που μόλις παρουσιάσαμε. Επιπλέον διαφοροποίηση παρατηρείται επίσης ως προς τη μουσική επένδυσή τους, όπως επισημάναμε στο προαναφερθέν έργο *Οι γελοίιοι υποψήφιοι*, όπου τα έμμετρα μέρη το πιθανότερο είναι να επενδύονταν με ελληνική μουσική λόγω του περιεχομένου τους, παρά με δυτική μουσική, γεγονός που αποτελεί νέο δεδομένο για τις κωμωδίες μετ' ασμάτων.

Την ίδια χρονιά (1864) εκδίδονται στην Αθήνα οι πεζωδίες *Ο θεματοφύλαξ ή Ο απατηθείς απατεών* και *Με το ψαλίδι ή με το δρεπάνι* του Μιλτιάδη Η. Πανά. Πρόκειται για δύο μη ηθογραφικές μονόπρακτες κωμωδίες μετ' ασμάτων κατ' απομίμηση του γαλλικού vaudeville, οι οποίες δεν προσγράφονται στο πρώιμο επτανησιακό θέατρο, γιατί ο συγγραφέας τους, αν και Κεφαλονίτης, έζησε για μεγάλο χρονικό διάστημα σε τόπους είτε του ευρύτερου Ελληνισμού, είτε σε άλλες χώρες, όντας αρχικά διευθυντής του Ελληνικού Ταχυδρομείου στην Κ/πολη και αργότερα πρόξενος της Ελλάδας στην Αίγυπτο, την Τουρκία και τη Ρουμανία.²⁶

Την επόμενη δεκαετία το πρώιμο επτανησιακό κωμειδύλλιο θα εμπλουτιστεί με τρία νέα μονόπρακτα κωμειδύλλια που γράφτηκαν στη Ζάκυνθο το 1875 και παίχτηκαν την ίδια χρονιά από θίασο ερασιτεχνών με την επωνυμία «Αριστοφάνης» στο εκεί Δημοτικό Θέατρο, όπως ήδη αναφέραμε . Πρόκειται για τα έργα *Ο Μαστρομανώλης* του Σωκράτη Α. Ζερβού, *Το τύμπανο και η σάλπιγξ* του Πίου Α. Μαρτζώκη και *Τα γελοία αποτελέσματα της ζηλοτυπίας* του Ιωάννη Τσακασιάνου.

Για το πρώτο τα στοιχεία είναι ελλιπή, γιατί δεν δημοσιεύτηκε ποτέ ολόκληρο, αλλά μόνο κάποια αποσπάσματά του στην εφημερίδα *Ελπίς* της Ζακύνθου το 1909.²⁷ Εκείνο που γνωρίζουμε είναι ότι ο κεντρικός ήρωας του, ο Μαστρομανώλης, ήταν τσαγκάρης και η πλοκή του έργου εκτυλισσόταν μέσα στο τσαγκάρικο του την ώρα της δουλειάς,²⁸ ενώ ο συγγραφέας του Σωκράτης Ζερβός ήταν ελληνοδιδά-

²⁶ Θ. Χατζηπανταζής, *Το κωμειδύλλιο*, ό.π., τόμ. Α', σ. 62 και σ. 238.

²⁷ Εφ. *Ελπίς* (Ζάκυνθος), αρ. φ. 1753-1758/1909.

²⁸ Θ. Χατζηπανταζής, ό.π., σ. 240.

σκαλος, γεννημένος στη Ζάκυνθο, με καταγωγή όμως από την Κεφαλονιά, ο οποίος έγραψε επίσης άλλες δύο κωμωδίες και σειρά από δραματοκωμικά μυθιστορήματα.

Για το δεύτερο, *Το τύμπανον και η σάλπιγξ*, έχουμε πλήρη γνώση, γιατί αφ' ενός δημοσιεύτηκε ολόκληρο στην ανωτέρω εφημερίδα το 1909, αλλά και χάρις στην αναλυτική παρουσίασή του από τον Διονύση Μουσμώτη²⁹. Συγγραφέας του ο Πίος Μαρτζώκης (1857-1911), με καταγωγή από παλιά αριστοκρατική οικογένεια με ιταλικές ρίζες, ήταν γιος του Λουδοβίκου Ιγνάτιου Μαρτζώκη, *φιλομαθέστατου προφεσσόρου*³⁰ όπως τον αποκαλεί ο Γρηγ. Ξενόπουλος, ιδρυτή ιδιωτικού εκπαιδευτηρίου στη Ζάκυνθο και αργότερα διευθυντή του Λυκείου Ζακύνθου, ο οποίος το 1843 δημιούργησε την «Accademia Filodrammatica dei Parnassiani», όπου λειτούργησε σε ειδικά διασκευασμένη αίθουσα του μεγάλου Γεννηματά το ομώνυμο θέατρο «Teatro dei Parnassiani».³¹ Με τρία αδέρφια, τον Μέμνονα, τον Ανδρέα και τον Στέφανο που ανέπτυξαν πνευματική δραστηριότητα, κυρίως ως ποιητές, ο Πίος, αν και *εξ επαγγέλματος ουχί άνθρωπος των γραμμάτων*³² δεν ήταν δυνατό να μην επιχειρήσει να δοκιμάσει και αυτός τις συγγραφικές του δυνάμεις, καταλείποντας ένα και μοναδικό έργο, το προαναφερθέν μονόπρακτο κωμειδύλλιο με εμβόλιμα τραγούδια, τα οποία ήταν μουσικά επενδεδυμένα με γνωστές μελωδίες από ιταλικά ρομαντικά μελοδράματα,³³ σουξέ της εποχής.

Αντικείμενο του έργου, το ερωτικό παιχνίδι της Αγγελικής, κόρης του αγρότη Ατζουλή με δύο υποψήφιους γαμπρούς, τον ευκατάστατο Παύλο και τον φτωχό Γιώργη, ενώ εμφανίζεται και τρίτος γαμπρός ο μεσόκοπος αγρότης Θωμάς, που της προξενεύει ο πατέρας της, με τελική κατάληξη το γάμο της με τον Παύλο που ανταποκρίνονταν περισσότερο στο συμβατικό ερωτικό και κοινωνικό πρότυπο του ιδανικού υποψήφιου γαμπρού της εποχής. Το έργο, που διαδραματίζεται σε ένα δωμάτιο αγροικίας, με ήρωες αγρότες, στοιχείο που υποδηλώνει επιρροή από την πολιτισμική παράδοση της αγροτικής κωμωδίας του ευρωπαϊκού δραματολογίου, είναι γραμμένο σε γλώσσα δημοτική, ενώ οι σκηνικές οδηγίες του στην καθαρεύουσα, χωρίς ιδιαίτερη χρήση ιδιοματικής ντοπιολαλιάς. Τα τραγούδια του είναι

²⁹ Διονύσης Ν. Μουσμώτης «*Το τύμπανον και η σάλπιγξ: Ζακυνθινό κωμειδύλλιο του Πίου Α. Μαρτζώκη*», *Πόρφυρας*, αρ. 114, Ιαν. – Μάρτ. 2005, σσ. 723-744. Βλ. επίσης του ίδιου, *Ο Πίος Μαρτζώκης και το ζακυνθινό κωμειδύλλιο: Το τύμπανον και η σάλπιγξ*, Τρίμορφο, Ζάκυνθος, 2006.

³⁰ Διονύσης Μουσμώτης, *Ο Πίος Μαρτζώκης και το ζακυνθινό κωμειδύλλιο*, ό.π., σ. 10.

³¹ Ο.π., σ. 11.

³² Ο.π., σ. 14.

³³ Βλ. μελοδράματα «Beatrice», «Trovatore», «Barbieri», «Balle in maschera», «Ernani», «Attila», «Sonnambula», «Traviata». (Λεωνίδας Ζώης «*Τα πρώτα κωμειδύλλια ...*» εφ. *Ελπίς* ό.π., 26 Απρ. 1909. Βλ. επίσης Θ. Χατζηπανταζής, ό.π., σ. 66).

τετράστιχα με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία συνήθως (α' - γ', β' - δ') και σπανιότερα (α' - δ', β' - γ').

Στην παράσταση³⁴ του έργου, τον Γιώργη υποδύθηκε ο Ιωάννης Τσακασιάνος, συγγραφέας του τρίτου στη σειρά κωμειδουλίου με τίτλο *Τα γελοία αποτελέσματα της ζηλοτυπίας*. Θέμα του έργου η παράλογη ζήλεια του Αθανασάκη, ζακυνθινού αστού προς την σύζυγό του Άννα, ο οποίος φοβούμενος τους αντίζηλους εραστές την επαύριο του γάμου του μετακομίζει με τη γυναίκα του στην εξοχή. Ο ανεπιός του Μίμης, που υποδαυλίζει τις παράλογες υποψίες του θείου του, αποφασίζει να του δώσει ένα μάθημα με συνεργούς τον Παύλο, αδελφό του θείου του και την Χρυσούλα στην οποία ο Αθανασάκης εμπιστεύτηκε το πάθος της ζήλειας του. Έτσι υποδύεται τον εραστή της Άννας, ο οποίος εμφανίζεται να της κάνει καντάδα κάτω από το παράθυρό της.

Ο Αθανασάκης κατασκοπεύει τον υποτιθέμενο εραστή, ντυμένος γυναικεία, και του χυμά με λύσσα. Εν τω μεταξύ η Άννα που παρακολουθεί τη σκηνή μέσα στο σκοτάδι, δεν κατορθώνει να αναγνωρίσει τον άντρα της, και πιστεύοντας πως ο Αθανασάκης την απατά, ζητά από τον αδερφό της τον Πέτρο να φύγουν αμέσως για την πόλη.

Ο Αθανασάκης έχοντας αποτύχει να συλλάβει τον υποτιθέμενο εραστή, διηγείται τη δυστυχία του σε έναν χωρικό, τον Κωσταντή. Την ίδια στιγμή καταφθάνουν ο Παύλος, ο Μίμης και ο Πέτρος, σκασμένοι στα γέλια, καθώς επίσης η Άννα με τη Χρυσούλα. Ο Μίμης εξηγεί τις σκανδαλιές του, λύνει τις παρεξηγήσεις και όλοι γλεντάνε μ' ένα μεγάλο φαγοπότι.

Το έργο αυτό του Δ. Τσακασιάνου είναι μία κωμωδία καταστάσεων. Απλοϊκό τόσο στη γραφή όσο και στα νοήματα, περιορίζεται σε κωμικές σκηνές και παρεξηγήσεις, που προωθούν την εξέλιξη της ελάχιστης δράσης, αλλά κυρίως συμβάλλουν στη δημιουργία κωμικής ατμόσφαιρας.

Στο έργο δεν υφίσταται καμία προβληματική, ούτε και κάποια ιδιαίτερη πλοκή. Ο συγγραφέας προσπαθεί να δημιουργήσει ανάλαφρη ατμόσφαιρα με τη μηχανορραφία σε βάρος του πρωταγωνιστή, που είναι και το μοναδικό εύρημα που προωθεί τη δράση. Η γλώσσα του έργου, καθαρεύουσα με πολλά στοιχεία της δημοτικής φανερώνει ότι ο συγγραφέας δεν ακολουθεί τυφλά τις νόρμες της, επιτρέποντας στη γραφή του κάποιες αποκλίσεις τόσο γραμματολογικές όσο και

³⁴ Τους ρόλους έπαιξαν οι: Κριμαία Αλταβέλλη (Αγγελική), Γιώργος Χαλικιόπουλος (Παύλος), Ιωάννης Τσακασιάνος (Γιώργης), Αναστάσιος Χαλικιόπουλος (Ατζουλής) και Κωνσταντίνος Δραγώνας (Θωμάς) (βλ. Δ. Μουσμότης, ό.π., σ. 35).

λεξιλογικές, που εντοπίζονται σε όλους τους χαρακτήρες του έργου. Αισθητή είναι επίσης η παρουσία της ζακυνθινής διαλέκτου με πολλά δάνεια από ιταλικές λέξεις.

Όσον αφορά το μουσικό μέρος, το έργο έχει εμπλουτιστεί με πέντε τραγούδια, στη δημοτική. Παίχτηκε, όπως και τα άλλα δύο, το 1875 στη Ζάκυνθο, με τον συγγραφέα να υποδύεται το ρόλο του Μίμη³⁵ και τυπώνεται εκεί την επόμενη χρονιά (1876) με υπέρτιτλο *vaudeville*, και υπότιτλο *κωμειδύλλιον πρωτότυπον*, όρος που για πρώτη φορά χρησιμοποιείται και χαρακτηρίζει έργο της ελληνικής δραματουργίας του 19^{ου} αι. ως απόδοση του γαλλικού «*vaudeville*».

Και των τριών έργων τη μουσική, στη σκηνική παράστασή τους, επιμελήθηκε ο Αντώνιος Καπνίσης,³⁶ διευθυντής της ορχήστρας του θεάτρου,³⁷ επενδύοντας τα εμβόλιμα τραγούδια με μελωδίες από ιταλικά μελοδράματα.

Φαίνεται ότι το έργο άρεσε, γι' αυτό και ο Τσακασιάνος γράφει αμέσως ένα δεύτερο μονόπρακτο κωμειδύλλιο την *Ερωμένη του συρμού* που δεν πρόλαβε να παρασταθεί στη σκηνή, αλλά εκδόθηκε επίσης την επόμενη χρονιά στη Ζάκυνθο (1876).

Το έργο εκτυλίσσεται σε ένα μοδιστράδικο του νησιού. Η Ευανθία, κόρη της μοδίστρας Μαριγώς και του ηθοποιού Αποστολάκη, φλερτάρει με 4 άνδρες: τον Φρειδερίκο, το Νιόνιο, τον Αλέξανδρο και ένα δάσκαλο μουσικής. Τη μέρα που επιστρέφει ο πατέρας της από περιοδεία, οι υποψήφιοι γαμπροί σκοπεύουν να την ζητήσουν σε γάμο. Συγκεντρώνονται όλοι στο σπίτι της και αφού κανένας δεν αποκαλύπτει τον πραγματικό λόγο της επίσκεψής του, παίζουν την τυφλόμυγα. Καθώς παίζουν, μπαίνει η υπηρέτρια και μετά από μία παρεξήγηση, δίνει ένα γράμμα στον πατέρα της Ευανθίας. Και ενώ οι παρευρισκόμενοι πιστεύουν ο καθένας ότι είναι δικό του το γράμμα, αποδεικνύεται ότι το γράμμα ανήκει σε έναν πέμπτο θαυμαστή της Ευανθίας, τον Μιλτιάδη, ο οποίος την ζητά σε γάμο. Τελικά αποκαλύπτεται ότι η Ευανθία είχε υποσχεθεί και στους τέσσερις άνδρες γάμο, γεγονός που εξοργίζει τους τρεις οι οποίοι αποχωρούν. Ο μόνος που παραμένει είναι ο Φρειδερίκος που την ζητά σε γάμο. Το έργο τελειώνει χαρούμενα, με όλους τους ήρωες να πίνουν και να τραγουδούν.

³⁵ Τους ρόλους έπαιξαν οι: Κ. Δραγώνας (Αθανασάκης), Κριμαία Αλταβέλλη (Άννα), Αναστάσιος Χαλικιόπουλος (Πέτρος), Ουρανία Μηράκη (Χρυσούλα), Γεώργιος Χαλικιόπουλος (Παύλος), Ιωάννης Τσακασιάνος (Μίμης), Κωνσταντίνος Νομικός (Κωνσταντής) (βλ. έκδοση του έργου, *Εν Ζακύνθω*, Τυπ. Η «Αυγή» Ν. Κοντογιωργά, 1876).

³⁶ Σπ. Δε-Βιάζης, «Αντώνιος Καπνίσης», *Πινακοθήκη*, τόμ. 10, αρ. 109, 1910, σσ. 6-7.

³⁷ Θ. Χατζηπανταζής, *ό.π.*, σ. 65.

Σε γλώσσα μικτή, καθαρεύουσα και δημοτική, με στοιχεία από το ιδίωμα της Ζακύνθου και ύφος ανάλαφρο, το έργο διανθίζεται με εννέα (9) τραγούδια, δημιουργήματα και αυτά του Τσακασιάνου.

Τα δύο αυτά πρώιμα κωμειδύλλια αποτελούν νεανικά δημιουργήματα ενός συγγραφέα που πολύ νωρίς έδειξε την κλίση του στα γράμματα και τη μουσική. Γεννημένος στη Ζάκυνθο τον Οκτ. 1853, μετά τα οκτώ του χρόνια που χάνει τον πατέρα του, μεγαλώνει στο κουρείο του θείου του, Νιόνιου Τσακασιάνου, ονομαστό στέκι επιφανών Ζακυνθίων, όπου ο νεαρός Τσακασιάνος εργάζεται για να εξασφαλίσει τα προς το ζην.

Εκεί θα έρθει σε επαφή με ποιητές και καλλιτέχνες και θα μελετήσει ποίηση, στην οποία από μικρός δείχνει έφεση, γράφοντας και ο ίδιος στίχους. Σε ηλικία 12-13 χρονών βλέπει για πρώτη φορά θέατρο, το έργο *Μάρκος Μπότσαρης*, παράσταση που θα του μείνει ανεξίτηλη.³⁸ Φιλομαθής καθώς ήταν, στα 18 του χρόνια γνώριζε γαλλικά, ιταλικά και αγγλικά και έπαιζε καλά κιθάρα,³⁹ προσόντα που τον έκαναν ιδιαίτερα δημοφιλή στους αριστοκρατικούς κύκλους του νησιού. Η κλίση του αυτή στην ποίηση και τη μουσική εξηγούν και το εγχείρημα της συγγραφής των πρώτων αυτών κωμειδυλλίων. Στα 19 του χρόνια, το 1872, λαμβάνει μέρος στη σύσταση του πρώτου αξιόλογου ερασιτεχνικού θιάσου⁴⁰ του νησιού, του θιάσου «Αριστοφάνη», αρχικά ως ηθοποιός και το 1875 ως ηθοποιός και δραματουργός μαζί, ενώ παράλληλα από 1874-1878 εκδίδει το περιοδικό *Ζακύνθιος Ανθών*.

Τα επόμενα χρόνια θα ανοίξει δικό του κουρείο, που θα εξελιχθεί σε ένα είδος φιλολογικού καφενείου, ενώ από το 1879 αρχίζει να εκδίδει ποιητικές συλλογές, τραγούδια της κιθάρας και να δημοσιεύει ευτράπελα στιχουργήματα σε εφημερίδες και περιοδικά (*Φιλιά και κλαύματα* 1879, *Νυχτερινοί θρήνοι* 1879, *Στιχουργήματα* 1881, *Ζακυνθινός Σπουργίτης* 1884, κ.ά., το περιοδικό *Ποιητικός Ανθών* 1886 – 1887) κερδίζοντας την εκτίμηση των συμπατριωτών του και αποκτώντας το προσωνύμιο του «Σπουργίτη» από τα ομώνυμα στιχουργήματά του.⁴¹

³⁸ Ιω. Τσακασιάνος, «Αυτοβιογραφία», *Επετηρίς Ιδρύματος Νεοελληνικών Σπουδών*, τόμ. 7, 1991-1992, σσ. 22-24. Η αυτοβιογραφία του είχε για πρώτη φορά δημοσιευτεί στο περιοδικό *Μπουκέτο* σε συνέχειες το 1924 – 1925.

³⁹ Α. Ζώντος, *Γιάννης Τσακασιάνος: Ο άνθρωπος και ο ποιητής*. Τυπ. Α. Γ. Ματαράγκας, Αθήνα, 1932, σ. 15.

⁴⁰ Ιω. Τσακασιάνος, «Αυτοβιογραφία», ό.π., σ. 31.

⁴¹ Βλ. *Σπουργίτης στη Νάπολη* 1885, *Γεραντοπαραξενάδες του Σπουργίτη* 1886, *Ο Σπουργίτης και η γρηά του* 1887 κ.ά. (βλ. Ιω. Τσακασιάνος, *Άπαντα*, Τόμ. Α'. Αθήνα, 1926. Βλ. επίσης Φαίδων Μπουμπουλίδης, «Η αυτοβιογραφία του Ι. Γ. Τσακασιάνου», *Επετηρίς Ιδρύματος Νεοελληνικών Σπουδών*, τόμ. 7, 1991 – 1992, σσ. 9-97).

Μετά το θάνατο της μητέρας του (1885), ο Τσακασιάνος, σε αναζήτηση καλύτερης τύχης, έρχεται στην Αθήνα, όπου αναλαμβάνει τη διεύθυνση της θρησκευτικής εφημερίδας *Σιών*. Εκεί, το 1888, ένα χρόνο πριν την εμφάνιση της *Τύχης της Μαρούλας* του Δημ. Κορομηλά, θα εκδώσει μονόπρακτο μελοδραμάτιον εις μέρη δύο με τίτλο *Ο κόντε Σπουργίτης ή λειποθυμίας και νευρικά* η υπόθεση του οποίου διαδραματίζεται στη Ζάκυνθο το Δεκ. 1879.

Στο σπίτι του κόντε Σπουργίτη, τυπικού εκπροσώπου της ελληνικής αριστοκρατίας, ο γιος του Τόνης, επιστρέφοντας από τις σπουδές του στο εξωτερικό θέλει να παντρευτεί τη Μαρίνα, κόρη του υπηρέτη του σπιτιού γερο-Μανώλη, που κατοικεί στο υπόγειο του σπιτιού τους, με την οποία αγαπιούνται από καιρό. Στο γάμο αυτό εναντιώνονται και οι δύο πατεράδες, για διαφορετικούς λόγους έκαστος. Ο γερο-Μανώλης μάλιστα προκειμένου να τον απομακρύνει από την κόρη του, οργανώνει ολόκληρο σχέδιο με ένα φίλο του ενομοτάρχη, ο οποίος εμφανίζεται την κατάλληλη στιγμή για να οδηγήσει τον Τόνη στο στρατό, προκειμένου να υπηρετήσει την πατρίδα. Οι ερωτευμένοι νέοι, απελπισμένοι παρακαλούν τους γονείς τους να δεχτούν αυτό το γάμο, όπως και τελικά πετυχαίνουν, ενώ με παρέμβαση του γερο-Μανώλη, ο ενομοτάρχης απαλλάσσει τον Τόνη από τη στράτευση.

Με το έργο αυτό αναδύεται αδρά η πνευματική διεργασία της μετάβασης από τις κωμωδίες μετ' ασμάτων ή τα πρώιμα κωμειδύλλια στο μελόδραμα. Στο πρόσωπο του Τσακασιάνου ως δημιουργού υλοποιείται με επιτυχία η μετάβαση αυτή, χάρις αφ' ενός στο ποιητικό του ταλέντο, αλλά και στην ενασχόλησή του με τη μουσική. Το έργο, γραμμένο στη δημοτική, στο γνήσιο τοπικό ιδίωμα της Ζακύνθου, με φιλοπαίγμονα σατιρική διάθεση που χαρακτηρίζει άλλωστε τον συγγραφέα ως ποιητή, χωρίζεται σε δύο μέρη και 12 σκηνές και εμπλουτίζεται από πλήθος τραγουδιών, που παρεμβάλλονται στον έμμετρο λόγο των προσώπων και αποδίδονται τόσο από τους ήρωες, όσο και από χορό ανδρών και γυναικών που εκφράζουν τα συναισθήματα των ηρώων ομαδικά ως χορωδία. Τη μουσική του έργου έγραψε ο Παύλος Καρρέρ,⁴² απόδειξη ότι προγραμματιζόταν παράστασή του, που φαίνεται όμως ότι δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Στην περίπτωση αυτή, σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα το κύριο βάρος του έργου ως μελοδράματος είναι φυσικό να εστιάζεται στα τραγούδια,

⁴² Γιώργος Λεωτσάκος, *Παύλος Καρρέρ: Απομνημονεύματα και εργογραφία*. Μουσείο Μπενάκη, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2003. Βλ. επίσης Αύρα Ξεπαπαδάκου, *Ο Παύλος Καρρέρ και το μελοδραματικό του έργο: 1829 – 1896*. Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Μουσικών Σπουδών Ιόνιο Πανεπιστημίου 2005, Κέρκυρα, 2 τόμ.

ενώ η πλοκή μοιάζει υποτυπώδης, με μόνο θετικό σημείο την εύστοχη στιχουργική και το έμμετρο ευφυολόγημα.

Η έκδοσή του συνοδεύεται από εκτενή προλεγόμενα του Γρηγ. Ξενόπουλου ο οποίος κατατάσσει τον Τσακασιάνο τρίτο στο σύνολο των σατιρικών ποιητών (Κουτούζης – Γουζέλης – Τσακασιάνος) και τον επαινεί για το έργο του.⁴³

Όντας στην Αθήνα, ο Τσακασιάνος θα συνεχίσει την ενασχόληση με τη θεατρική γραφή και ακροβατώντας μεταξύ μουσικής κωμωδίας και μελοδράματος θα συγγράψει ακόμη τα έργα *Ο κήπος των μουσών* δίπρακτη κωμωδία μετ' ασμάτων το 1890, *ο Σούσουρας* τρίπρακτη κωμωδία μετ' ασμάτων το 1891 και *Ο αδελφός* μονόπρακτο μελόδραμα το 1898, που παρέμειναν επί χρόνια ανέκδοτα, μέχρι πρόσφατα.⁴⁴ Τα έργα αυτά, εντασσόμενα στην αθηναϊκή περίοδο δημιουργίας του, όπως άλλωστε και το προηγούμενο, δεν εξετάζονται στην παρούσα εισήγηση.

Εκτός από τους ανωτέρω τρεις Ζακυνθινούς συγγραφείς και ένας τέταρτος ακόμη θα καταθέσει τη συμβολή του στο είδος της μουσικής κωμωδίας. Είναι ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, όπου μαθητής στη Ζάκυνθο, γράφει το 1881 τον *Μπολή*,⁴⁵ κωμωδία με τραγούδια πάνω σε άριες από γνωστές όπερες.⁴⁶

Η ενότητα των Επτανησίων δημιουργών κωμωδίων μετ' ασμάτων και κωμειδυλλίων συμπληρώνεται με τον Κερκυραίο ευπατρίδη Ανδρέα Δε Κάστρο⁴⁷ που αποτελεί μία ιδιόμορφη περίπτωση καλλιτέχνη, που περιφέρεται στις θεατρικές πιάτσες της εποχής (Κ/πολη, Σμύρνη, Αλεξάνδρεια) και δίνει παραστάσεις, υποδύμενος συνήθως περισσότερα του ενός δραματικά πρόσωπα αν ά έργο. Εκτός από ηθοποιός, ο Δε Κάστρο συνέγραψε δύο δράματα⁴⁸ και ένα μονόπρακτο κωμειδύλλιο που εξέδωσε στη Σμύρνη το 1891 με τίτλο *Η πονηρά γυνή*. Θέμα του η επιδίωξη με κάθε μέσο από την πλευρά μιας νεαρής και όμορφης, αλλά παμπόνηρης γυναίκας ενός οικονομικά συμφέροντος γάμου τον οποίο και τελικά επιτυγχάνει.⁴⁹

⁴³ Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Προεισήγησις» Πρόλογος στο έργο *Ο Κόντε Σπουργίτης*, Αθήνα, 1888. Βλ. επίσης Ιω. Τσακασιάνος, *Άπαντα*, ό.π., σσ. 13-27.

⁴⁴ Ιωάννης Γ. Τσακασιάνος, *Θεατρικά έργα: Από το κωμειδύλλιο στο μελόδραμα 1876 – 1898*. Εισαγωγή – επιμέλεια Γεωργία Κόκλα – Παπαδάτου. Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζακύνθου, Ζάκυνθος, 2008.

⁴⁵ Γρηγ. Ξενόπουλος, *Άπαντα*. Τόμ. Α': Η ζωή μου σαν μυθιστόρημα: Αυτοβιογραφία. Αθήνα: Αφοί Βλάσση, 1984, σ. 121.

⁴⁶ Κόκλα – Παπαδάτου, Γεωργία, «Εισαγωγή» στον τόμο Ιω. Γ. Τσακασιάνος, *Θεατρικά έργα*, ό.π., σ.17.

⁴⁷ Χ. Σταματοπούλου – Βασιλάκου. *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη – Σμύρνη: Οκτώ μελετήματα*. Πολύτροπον, Αθήνα, 2006, σ. 286.

⁴⁸ Πρόκειται για το πεντάπρακτο δράμα *Η μάρτυς Αικατερίνη και ο ζηλότυπος σύζυγός της* που εκδίδει στη Σμύρνη το 1881 και *Το πεπρωμένον* (1888), δράμα αιμοσταγές διασκευή από το γαλλικό δράμα *Le destin* (ό.π., σσ. 287-288).

⁴⁹ Ο.π.

Το έργο δεν εντάσσεται στην αμιγή επτανησιακή δραματουργία, αλλά σε μία ευρύτερη κοσμοπολίτικη θεατρική δημιουργία του μείζονος Ελληνισμού. Ευχάριστο, ευρηματικό, καυστικό σε ορισμένα σημεία, διανθίζεται με εννέα (9) τραγούδια που το συμπληρώνουν. Το 1897 επανεκδίδεται στην Αλεξάνδρεια, αυτή τη φορά με τίτλο *Ο περίδοξος γαμπρός*,⁵⁰ όπου ο Ανδρέας Δε Κάστρο αναγγέλλει την έκδοση νέου πεντάπρακτου κωμειδύλλιου με τίτλο *Η τρέλλα*,⁵¹ το οποίο δεν έχει μέχρι σήμερα εντοπιστεί. Είναι πιθανόν να μην εκδόθηκε ποτέ.

Εν κατακλείδι, ολοκληρώνοντας την εισήγησή μας, θεωρούμε ότι όλα τα ανωτέρω εξετασθέντα έργα, συνδυάζοντας αρμονικά τη θεατρική γραφή με το τραγούδι, εντάσσονται στο υπό ευρεία έννοια μουσικό θέατρο στα Επτάνησα της υπό εξέταση περιόδου, όπου και θεματικά ανήκουν, εκτός από το κωμειδύλλιο του Δε Κάστρο και απηχούν το φιλόμουσο πνεύμα της εποχής, καθώς και τις μουσικές τάσεις και προτιμήσεις των καλλιεργημένων Επτανησίων. Όμως με μουσική επένδυση συνήθως από γαλλικές ή ιταλικές ρομαντικές όπερες, δεν φαίνεται να έχουν άμεση σχέση με την επτανησιακή όπερα, πλην του Ιω. Τσακασιάνου που με άνεση περνά από το κωμειδύλλιο στο μελόδραμα με το έργο του *Ο κόντε Σπουργίτης*, όπου συνεργάζεται με τον επιφανή Επτανήσιο μουσουργό Παύλο Καρρέρ. Πέραν της παρουσίασης των ήδη μέχρι σήμερα γνωστών σχετικών έργων εκείνο που εισφέρει η παρούσα εισήγηση, είναι ο εντοπισμός και η μελέτη δύο νέων μουσικών κωμωδιών (*Αι δύο τελευταίοι ώροι της ΙΑ΄ Βουλής*, 1861 και *Οι γελοίοι υποψήφιοι*, 1864), έργα ανώνυμων Κεφαλονιτών, τα οποία αλλάζουν τα δεδομένα σε ό,τι αφορά τις επτανησιακές κωμωδίες μετ' ασμάτων του 19^{ου} αιώνα και ανατρέπουν τις μέχρι σήμερα σχετικές παραδοχές για το είδος του πρώιμου επτανησιακού κωμειδύλλιου.

⁵⁰ Ελένη Γουλή «Εκατό χρόνια θεατρικής ζωής στην Αλεξάνδρεια» *Κ: Περιοδικό Κριτικής Λογοτεχνίας και Τεχνών*, αρ. 5, Ιούλ. 2004, σ. 51. Η σύγκριση των δύο κειμένων αποδεικνύει ότι πρόκειται για το ίδιο έργο με την *Πονηρά γυνή*, με άλλο όμως τίτλο.

⁵¹ Βλ. αγγελία στο τέλος της έκδοσης του έργου (Ανδρέας Σ. Δε Κάστρο, *Ο περίδοξος γαμπρός: Κωμειδύλιον σατυρικό – πεζοποιητικομελωδικόν πρωτότυπον*. Εν Αλεξάνδρεια, 1897).